

Nato je skušal z razpravljanjem o odnosnici *vsak* k oziralnemu zaimku *kdor* ugotoviti potrebnost ali nepotrebnost te korelacije in prišel do spoznanja: »Po vsem povedanem bi bil *vsak* kvečjemu odveč...« Zdi se mi, da sem trdil jaz prav isto: »Zato temu zaimku (*kdor*) ni potrebna odnosnica...« in malo prej: »Če bi že moral imeti korelacijo, bi uporabil rajši *vsakdo*... ki.«

Avtorjev ekskurz v zgodovino zaimka *vsak* me ni prepričal o jezikovni kultiviranosti in korektnosti uporabnikov korelacije *vsak*, *kdor*, za kar navsezadnje gre, kadar govorimo o knjižnem jeziku.

Ko sem razpravljajal o »smiselni« in »formalni« analizi, sem bil prepričan, da sem se dovolj jasno opredelil samo za »smiselno«, ker se mi zdi, da analize, ki ne bi bila smiselna, sploh ni ali pa je nesmiselna. Vendar ostaja Jesenovc pri obeh možnostih, priznava pa, da je treba izraza pri njegovih primerih zamenjati, da je torej *kdor dela* v zvezi *Kdor dela*, *zasluži plačilo* smiselno osebkov, v zvezi *Vsak*, *kdor dela*, *zasluži plačilo* pa formalno prilastkov odvisnik.

O obeh vrstah analize bo torej še treba razpravljati, s čimer se bo najbrž razčistilo tudi vprašanje vrste takšnih odvisnikov.

Kar me je v Jesenovčevem članku silno presenetilo, so misli v predzadnjem odstavku: »Nikoli nikjer ni noben naš slovenist drugače učil, kakor da so odvisniki stavčni členi ali deli stavčnih členov nadrednega stavka. Podobno uče tudi vse naše slovnice, čeprav je res, da rabijo malce nerodne izraze, da odvisniki stavčne člene »nadomeščajo«, ali da so »dodani« glavnemu stavku v pojasnilo. Gre pač za premalo natančno izražanje, v bistvu pa pisci gotovo prav mislijo.«

Ali prav razumem zadnji stavek? Je to pot, ki pelje k boljšemu spoznanju, k resnici? Ali naj se zadovoljimo z *malce nerodnimi izrazi in s premalo natančnim izražanjem*? Ali res ni *nikoli nikjer... noben naš slovenist drugače učil* in so ostale vse napake le v »veljavni slovnici« in jezikovnih vadnicah, ki so se naslonile nanjo, prevzemale njene formulacije in primere?

Iskreno bi bil vesel, če bi bilo res. Čudno pa je le, če v *bistvu pisci gotovo prav mislijo*, da svojega *premalo natančnega izražanja in malce nerodnih izrazov* ne popravijo vsaj v »popravljeni« izdaji slovnice, ko so bili na napake že opozorjeni. In prav teh napak ne manjka v nobeni izmed jezikovnih vadnic, ki so se naslonile na »veljavno« slovnico iz leta 1956, izdaja iz leta 1964 pa je njen *ponatis* in ne *popravljen izdaja*, razen poglavja o pravopisu.

Kdo bi potem še verjel v čudež, da bi vsi slovenisti učili bolje in pravilneje kot »veljavna« slovnica in jezikovne vadnice, ki so nastale po nji? Ali avtorji teh učbenikov niso slovenisti? So se vsi drugi slovenisti, razen peščice kritikov ali vsaj recenzentov veljavne slovnice, domenili za kak *kulturni molk* in boljše uče, kakor pa so se naučili? Kako pa uče neslovenisti materinščino od prvega razreda osnovne šole do najvišjih razredov najrazličnejših šol druge stopnje, ko jim ni na voljo — razen Toporišičevega Slovenskega knjižnega jezika 1 — prav mič drugega (kakor omenjeni učbeniki ali kvečjemu še kaj manj pomembnega in še bolj zastarelega)?

Prav ta Jesenovčev prispevek me prepričuje, da je skrajni čas za temeljit kritični pretres dosedanjih ugotovitev, premišljevanj in formulacij o sintaksi stavka, k čemur bom poskusil prispevati svoj delež z vrsto samostojnih člankov.

Boris Misja

GRADIVO

VPRAŠANJE JEZIKOVNE KULTURE NA SLOVENSKEM*

Ni zgolj naključje, da ravno manjši narodi posevčajo nenavadno veliko pozornosti jezikovnim vprašanjem in skrbi za narodni jezik. To velja v polni meri za Slovence in za slovenščino, ki se rabi v političnem, gospodarskem in kulturnem življenju ene izmed republik Socialistične federativne republike Jugoslavije. Nesluten razmah funkcij sloven-

* Prim. strnjen pregled F. Novaka, *Najvažnejša stališča v pravopisni vojni*, JIS 9, 1964, str. 62.
* Prevod tega Petrovega članka objavljamo na željo, ki je bila izražena na seji republiškega odbora SD: le-temu — in ne uredništvu JIS — so se v zvezi z zapiskom »Naša reč« 49/1966 in »Vprašanja jezikovne kulture na Slovenskem« (avtor J. Toporišič), objavljenem v 4. številki letošnje JIS, od bralcev našega časopisa pritožili v posebnem dopisu F. Bezlaj, J. Jurančič, T. Logar in B. Urbanič, v drugem pa T. Korošec, A. Muha, F. Novak in V. Majdič.

ščine po 1. in še posebno po 2. svetovni vojni je prinesel tudi njenim uporabnikom vrsto problemov in postavil pred strokovnjake-jezikoslovce nekatere težavne naloge v zvezi z kodifikacijo norme knjižnega jezika. Ta problematika se odraža v vrsti kulturnih časopisov, tvori pa tudi vsebino časopisa *Jezik in slovstvo* (dalje krajšam JiS), ki ga izdaja od leta 1955 Slavistično društvo v Ljubljani.

S svojo celotno usmerjenostjo se JiS v osnovi ne razlikuje od podobnih mesečnikov, ki izhajajo v drugih slovenskih deželah. Na prvem mestu stoji skrb za kulturo materinega jezika, tako na področju pisanega in govornega jezika (zlasti v gledališču, radiu in televiziji), kakor tudi pri jezikovnem pouku v šolah. Pomembno mesto zavzemajo v vsaki številki tudi članki o literarnih vprašanjih, ki so usmerjeni v pomoč učiteljem pri poučevanju literature (npr. nasveti za interpretacijo literarnih del). Vrsta člankov nas informira (in to je za tujca posebno zanimivo), s kakšnimi težavami se srečujejo predavatelji slovenščine na šolah. Del teh težav (npr. pri obravnavanju stavka) je podoben težavam pri poučevanju češčine na naših šolah, nekatere druge pa izvirajo iz nezadostne obdelanosti sodobnega slovenskega knjižnega jezika in iz pomanjkanja obsežnejše normativne slovnice, na katero bi se lahko učitelji in drugi zainteresirani opirli.¹

To stanje pogojuje dve tematični skupini člankov v JiS: a) obdelovanje posameznih slovnicih vprašanj v zvezi z vrednotenjem zadnje izdaje slovnice A. Bajca, R. Kolariča in M. Rupla (1956), ki podaja namesto sodobnega stanja jezika stanje, ki je rahlo arhaično; b) raziskovanje kriterijev jezikovne pravilnosti v knjižnem jeziku in vrednotenje načel nove izdaje Slovenskega pravopisa.²

Takoj na začetku moramo omeniti, da novi Slovenski pravopis, podobno kot že nekatere prejšnje izdaje, ne obsega zgolj pravopisne problematike, ampak je osnovni pripomoček, ki kodificira tudi knjižno pravorečno, morfološko, besedotvorno, leksikalno in frazeološko normo. Slovenski pravopis ima torej širši obseg, kot bi se lahko zdelo po naslovu knjige. V tem širšem pomenu tudi rabimo v našem preglednem referatu pojem Slovenski pravopis, novi Pravopis ipd., po naslovu, ki ga avtorji že tradicionalno dajejo omenjeni knjigi.

Vsaka nova izdaja SP (izdaja iz leta 1962 je že četrta po vrsti, če štejemo sem tudi šolsko izdajo iz leta 1938) je do zdaj izzvala zdravo izmenjavo mnenj in polemiko med zagovorniki nasprotujočih si koncepcij. Novi SP je izzval živahne spore ne samo o normativnosti pravopisa in pravorečja,³ ampak tudi o vprašanjih čistosti jezika, o tem, katere tuje leksikalne izposojenke je mogoče imeti za del knjižnega besednega zaklada in katere je treba zavreči.

Četudi so ohranila veljavnost Breznikova načela boja proti nepotrebnim tujim besedam, ni bilo mogoče sprejeti enostranskih mnenj nekaterih slovenistov, po katerih bi se morale izposojenke iz slovanskih in neslovanskih jezikov zamenjavati z domačimi besedami (tudi z arhaizmi ali z narečnimi izrazi). Umirjeno in realistično stališče zavzema pri tem A. Bajec (5, str. 132); po njegovem je treba dovoliti v knjižnem jeziku omejeno rabo starejših leksikalnih izposojenk (fonetično in slovnično prilagojenih slovenskemu jezikovnemu sistemu), za katere ni primerne domače besede. Z vso pravico so videli avtorji SP večjo nevarnost v tujih frazeologizmih in v kalkih (tipa *blagostanje* po »Wohlstand«, namesto *blaginja*), ki so se pojavili v 19. stoletju po nemščini in ki se v neknjižnih plasteh govorjenje slovenščine do zdaj na široko rabijo.

V razvoju kodifikacije knjižne norme so se doslej uveljavljale razne tendence, največ pa historizirajoče. Niso manjkala niti prizadevanja kar najbolj približati knjižno slovenščino starocerkvenoslovanščini, za katero so po teoriji o njenem panonskem izvoru verjeli, da je neposredna predhodnica slovenščine. Proti tej tendenci, ki jo je zastopal npr. F. Levstik, se je odločno postavil S. Škrabec in v svojih delih poudarjal (precej osamljen) nujnost slediti prirodnemu razvoju jezika. Po starocerkvenoslovenskem vzorcu in ne v skladu z govornim jezikom so uvedli pisavo 7. skl. edn. ženskega spola z *mislijo, boleznijo*, 2. skl. množ. *narečij, poglavij*, razlikovanje pridevnik — prislov tipa *lažje — laže* ipd. V sedanjem času se uveljavlja zdrava tendenca približati knjižni jezik govornji slovenščini in postopoma odstranjevati neorganske, papirnate pojave, ki so v nasprotju z jezikovno realnostjo. Vendar to še ne pomeni, da bi moral knjižni jezik kodificirati četudi samo delno izsledke t. im. moderne vokalne redukcije, ki je povzročila največjo razliko med knjižnim jezikom in neknjižnimi plastmi.

¹ Prim. J. Petr, *Nové práce o slovinštine*, Slavia 29, 1960, str. 483 d.; izmed najnovejših priložnosti omenjam šolski učbenik J. Toporišiča, *Slovenski knjižni jezik*, Maribor 1965.

² Prim. S. Heřman, *Nový slovenský pravopis*, NR 46, 1963, str. 91 d.

³ O spremembah v novem Pravopisu je referiral A. Bajec, *Pred novo izdajo SP*, JiS 3, 1957—8, str. 145 d.; isti, *Pred izidom novega Pravopisa*, JiS 7, 1961—2, str. 13 d.

Prizadevanje zblížiti knjižni jezik z govornjenim se je uveljavilo tudi pri kodifikaciji naglasnih razmer. S polno pravico so opozarjali na to, da je stari pravopis priznaval premalo naglasnih dublet in da ni priznaval primere, kadar je historično upravičeno naglasno mesto še živo v govornjenem jeziku. V teh primerih so dajali prednost predvsem analogično nastalemu naglasu, in to so imeli za edino dovoljeno (J. Rigler, 2, str. 305).

Tudi določena hierarhija v pravilnosti slovenskega naglaševanja bi bila na mestu zlasti zato, ker tu kraljuje tudi v jeziku izobraženih slojev znatna neenotnost. Te upravičene zahteve so bile do določene mere vključene v novi Pravopis, vendar ne povsem dosledno, kot bi to s polno pravico želeli nekateri mlajši slovenisti. Avtorji SP, ki so spadali k starejši generaciji, so preveč izhajali iz nenapisanega (toda v praksi izvajanega) načela, da je Pravopis konzervativizirajoč čuvar knjižnega jezika in da se more samo počasi menjati in prilagajati jezikovnemu razvoju. S tega aspekta je zanimiv članek F. Jakopina (8, str. 193 d.); avtor v njem obravnava kodifikacijo naglasnega mesta glagolov na *-iti, -ati* pri raznih slovenistih od časa izida Pleteršnikovega slovarja (1894—5) pa vse do zadnjega SP (1962), ki dopušta že dubletnost *pisati — písati, čakáti — čakáti* v navedenem zaporedju (osnovna in dopustna oblika).

Pomembna osebnost boja za pravilno pojmovanje funkcije knjižnega jezika in kriterijev jezikovne pravilnosti knjižne slovenščine je postal B. Urbančič, predavatelj češkega jezika na ljubljanski univerzi. Njegova strokovna usmerjenost mu je omogočila podrobneje preštudirati teorijo praške šole o knjižnem jeziku in jo prirrediti za potrebe knjižne slovenščine. V obsežni študiji *O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini* (let. 6—7) pretresa vprašanja jezikovne pravilnosti, za katere vladajo med strokovnjaki neenotni nazori. B. Urbančič je izšel iz osnovne teze o komunikativni funkciji jezika. Ta predpostavlja njegovo ustaljenost, ki izhaja iz nepretrganega razvoja v preteklosti in v sodobnosti in iz kontinuitete narodnega življenja. Za presojanje jezikovne pravilnosti je odločilen kriterij splošnega uzusa, ki stoji v nasprotju z umetnimi jezikovnimi predpisi in posegi. Strokovnjak lahko posega v jezikovni razvoj pri tvorjenju novih izrazov in pri usmerjanju jezikovne prakse, če bi ne bila v skladu z tvorjimi zakonitostmi. To se nanaša tudi na pravopis in na pravorečje, kjer ne more prevladati samo historizirajoči princip.

Proti novi izdaji SP se je dvignil močan val odpora, v glavnem v časopisu Delo, v manjši meri v časopisu JiS. Diskutanti so vsesplošno priznavali velik doprinos SP k obdelanosti besednega zaklada knjižne slovenščine (vštevši frazeologije), niso pa soglašali z nekaterimi pravopisnimi predlogi in pravorečnimi spremembami.⁴ Zlasti ostro se je diskutiralo o pisavi pripone *-a(i)vec, -a(i)vka* v besedah tipa *bravec — bralec* pri imenih delujočih bitij; pri tem je šlo tudi za izčiščevanje osnovnih teoretičnih in praktičnih pogledov na sodobno knjižno slovenščino. V obrambo novega SP sta se postavila predvsem A. Bajec in L. Legiša, kritično pa so ga vrednotili F. Bezlaj, B. Pogorelec, B. Urbančič itd. Gotovo ni ugodno delovalo na široko javnost to, da se je kmalu po izdaji uradnega SP v izjavi Slovenske akademije znanosti in umetnosti (3. oktobra 1962) priporočalo šolam in javnim institucijam, da bi se, kolikor gre za zgoraj omenjeni pravopisni pojav, držali načel, ki so razložena v Pravopisu iz leta 1950.

V zadnjih letnikih, ko se živahni spor ob novem SP že polega, začenjajo razpravljati o pripravljanem slovarju sodobne knjižne slovenščine (principe izdelave je objavila redakcija na zadnjih platnicah 3. štev. JiS 8), ki naj bi izpolnil zelo občutno vrzel v slovenski in slovanski leksikografiji. Po svoji orientaciji bo informativo-normativen in bo obsegal besedni zaklad knjižnega jezika od Prešerna pa do sodobnosti. Predpostavljajo, da bo imel okrog 5.000 strani in da izide v nekoliko zvezkih do l. 1970. Do zdaj je izšel in bil predložen javni diskusiji poskusni snopič slovarja. Poleg domačih glasov, zlasti F. Jakopina (9, str. 161 d.) in B. Pogorelec (9, str. 232 d.), je objavil JiS tudi oceno čeških leksikografov iz Inštituta za češki jezik M. Helcla, L. Janskega, J. Machača, Z. Sochove in J. Zime (9, str. 254 d.), ki so opozorili na vrsto dragocenih izkušenj, dobljenih pri izdelavi čeških akademskih slovarjev. K vrsti konkretnih vprašanj so se vrnili še v naslednjem krajšem sestavku (10, str. 25).

V časopisu JiS so zastopani tudi članki, ki prinašajo poročila o češkem jezikoslovju in o češkem kulturnem življenju. Pisani so z očitno simpatijo in z dobrim poznavanjem problematike. Tako je npr. B. Urbančič podrobno spregovoril o delu Inštituta za češki jezik v Pragi (4, str. 246 d.), V. Smolej o nekaterih čeških in slovaških kulturnih obletnicah (1, str. 64), F. Dobrovoljc pa je referiral o slovenikah v časopisu Slovanský přehled (o člankih V. Kudělke in J. Petra, 9, str. 76 d.). Metodični pomen ima

referat T. Korošca o češkem frekvenčnem slovarju J. Jelinka, J. V. Bečke in M. Tešitelove iz l. 1962 (10, str. 145 d.), v slovenskih razmerah prav v zvezi z zgoraj omenjenim slovarskim delom. Z velikim spoštovanjem in pieteto do umrlega in do njegovega dela je napisal F. Bezla j nekrolog o češkem jezikoslovcu prof. V. Machku (10, str. 208 d.).

V pregledu slovanskih jezikoslovnih časopisov, zlasti tistih, ki se ukvarjajo z vprašanji jezikovne kulture, kratko informira o časopisu Naše řeč A. M u h a (10, str. 158 d.). Dotakne se predvsem češkega pristopa k raziskavi vprašanj knjižnega jezika, predvsem v delih praške šole (zlasti B. Havránka in nekaterih njegovih učencev). Časopis JiS tu navezuje na pot, ki jo že dalj časa ubira Naše řeč, prinašati zaključne informacije o teoretičnem dogajanju na področju proučevanja narodnih jezikov in njih kulture v posameznih deželah. Tu se ponuja možnost tesnega in sistematičnega sodelovanja in izmenjave izkušenj med redakcijama naših časopisov.

Razen tega je prinesel JiS nekoliko prispevkov čeških avtorjev, ki se neposredno ali posredno nanašajo na slovensko problematiko. Poleg že omenjene ocene čeških leksikografov in njihovega odgovora na odgovor redakcije slovarja (10, str. 25) je objavil A. J e d l i č k a sintetično razpravo *Teorija Praške šole o knjižnem jeziku* (10, str. 186 d.), v kateri je podal sliko problematike knjižnega jezika, kot jo pojmuje v sedanjem času moderno češko jezikoslovje. To je predelana in razširjena (z upoštevanjem aktualnih potreb sodobnega jezikoslovja na Slovenskem) verzija članka, ki je bil priobčen v zborniku *Travaux linguistiques de Prague* (I, 1964). Aktualnost te razprave je zlasti očitna v zvezi z diskusijami o funkciji knjižnega jezika in o kriterijih jezikovne pravilnosti (glej zgoraj), ki so se odvijale v časopisu JiS. S problematiko stikov se je ukvarjal J. P e t r v razpravi *Miklošič in češka filologija* (9, str. 246 d.), ki je izšla kot prispevek k sintetični obdelavi življenja in dela tega velikega slovenskega slavista,⁵ čigar proslave so bile na Slovenskem l. 1963.

Časopis JiS izhaja šele deset let. V tem času je popolnoma dokazal svojo upravičenost in zavzel pomembno mesto v kulturnem in znanstvenem življenju na Slovenskem. Na njegovih straneh izhajajo članki o aktualni problematiki jezikovne kulture, literature in o poučevanju slovenščine v šolah. V našem referatu smo se iz njegove vsebine ukvarjali samo z jezikovnimi vprašanji, nič pa ne z vprašanji literature in metodike poučevanja.

Jan Petr
Prevedel France Novak

PRIPIS K NOVAKOVEMU PREVODU IZ ČEŠČINE

Kljub svojemu vsekakor ne popolnemu in še to le pasivnemu znanju češčine moram opozoriti na nekatere posebnosti tega prevoda, ki ga je dne 23. julija avtoriziral Jan Petr. Češkemu izvirniku je za Novakovim prevodom dodan moj.

1. odstavek:

Otázky — vprašanje — vprašanja
Není náhodou — ni zgolj naključje — ni naključje
u menších národu — manjši narodi — pri manjših narodih
se nyní uplatňuje — se rabi — se sedaj uveljavlja
rozšíření funkcí — razmah funkcij — razširitev funkcij
a zvláště — in še posebno — posebno pa
který vychází péčí — ti ga izdaja — za katerega izdajo skrbi

2. odstavek:

v podstatě — v osnovi — v bistvu
a to jak — tako — to pa tako, to pa kakor
v školním vyučování — pri jezikovnem pouku v šolah — v šolskem pouku
zaměřené na pomoc — usmerjeni v pomoč — imajo namen pomagati
rozbor literárních děl — interpretacija literarnih del — obravnava lit. del

3.—5. odstavek:

Iato skutečnost — to stanje — ta dejstva, ta resničnost

⁵ Prim. članek F. Bezlaja o F. Miklošiču (JiS 9, str. 37 d.) in doslej najpopolnejšo bibliografijo njegevega dela, ki so jo sestavili študentje pod vodstvom F. Bezlaja (JiS 9, str. 90 d. in 152 d.).